

Folkförsvaret reser till Balkan: personalförsörjning och militär kultur i BA 01–03

av Fredrik Thisner

SEDAN 1990-TALETS INGÅNG har den svenska försvarsmakten förändrats i grunden på ett flertal plan. Det nationellt orienterade och mycket omfattande värnpliktsförsvaret har skrotats och ersatts av ett yrkesförsvaret för att på senare år kompletteras med ett mindre omfattande värnpliktsystem igen. Befälssystemet har ändrats, från ett enbefälssystem kompletterat med ett stort inslag av reserv- och värnpliktiga officerare, till ett flerbefälssystem huvudsakligen utgörandes av heltidstjänstgörande yrkesofficerare. I princip hela totalförsvarsorganisationen har uttrangerats för att ersättas med en organisation optimerad för internationella insatser (som i skrivandes stund åter är på väg att omstöpas i nationell riktning). Vidare har sedan dess officersutbildningen akademiserats i linje med många andra professioners utbildningar. Kort sagt: den svenska försvarsmakten från det sena 1900-talet rår, trots att många nu levande människor haft kontakt med den, lika mycket en historisk organisation som exempelvis DDR:s NVA. Sedan dess har också förutsättningarna för svenska utlandsmissioner förändrats i grunden. Detta eftersom den dåvarande utlandsverksamheten levde i ett symbiotiskt förhållande med folkförsvaret. Det är detta symbiotiska förhållande som står i centrum för denna uppsats.

Syftet med denna text är att undersöka den svenska förbandskulturen i ett antal svenska FN-kontingenter i det forna Jugoslavien, nämligen förbanden BA 01, BA 02 och BA 03. Huvudfrågan rör hur kopplingen mellan det nationella totalförsvaret och förband under FN-insats såg ut vid tiden kring det kalla krigets slut. För att undersöka detta har ett kritiskt fall valts där det rådande systemet sattes på prov. På så sätt, är tanken, skall underliggande förhållanden tydligare komma i dagen än om en mer okomplicerad FN-insats hade fått utgöra undersökningsobjektet. För att studien skall göras hanterbar har två särskilda områden valts; för det första rekrytering, utbildning och personalförsörjning och för det andra disciplinära förhållanden.

De mer specifika frågeställningarna för studien är för det första vilka utmaningar personalförsörjningssystemet hade att hantera och vad som ansågs vara en lämplig FN-soldat? För det andra: hur såg försvarsmakten och FN-förbandens officerare på just militär kompetens? Slutligen, hur manifesterade sig detta i disciplinärendenas struktur?

Studien handlar därmed om att försöka blottlägga underliggande större kulturella mönster i de tre första relativt hektiska FN-bataljonerna som sattes in i Bosnien. Studien handlar däremot *inte* om att värdera soldaternas, officerarnas och förbandens taktis-

ka agerande i enskilda situationer, jämföra militär effektivitet eller vaska fram goda exempel för eftervärlden att följa. Så långt det varit möjligt har jag strävat efter att alla i studien ingående individer (såvitt de inte själva publicerat sig för allmänheten) skall vara anonyma. Ytterst är det heller inte personen såsom enskild individ som är intressant, utan den kontext och de värderingar vederbörande omgavs av och möjligen också själv delade.

Sverige, FN och insatsen i det forna Jugoslavien

Under 1990-talets början hade Försvarsmakten i allt väsentligt kvar sin struktur från kalla krigets dagar, om än i en något mindre kostym. I och med Jugoslaviens upplösning följde det första inbördeskriget på flera decennier inom Europas gränser. Sverige stod då inför ett eventuellt inträde i den Europeiska unionen och ett sätt att politiskt underbygga landets medlemskap var att bidra med FN-trupp. Inte minst sammanhängde detta med att Sverige var i färd med att ompröva den traditionella neutralitetspolitiken och sökte ansluta sig till en större europeisk säkerhetsordning.¹ I och med att det europeiska säkerhetssystemet sedan 1989 förändrades i grunden, blev så småningom också internationella operationer en angelägenhet för stormakterna. Dessa operationer skiftade under 1990-talets lopp också karaktär; från fredsbevarande verksamhet som byggde på parternas samtycke till operationer av fredsframtvingande karaktär. Dessa präglades inte av de traditionella begränsningarna – självförsvar och opartiskhet – i användandet av militärt våld. Detta blev exempelvis tydligt 1995 då NATO inledde offensiva flygoperationer med syftet att reducera den bosnienserbiska arméns förmåga att angripa områden som stod under FN:s beskydd.²

Även avseende utrustningen befann sig Bosnien-missionen i en brytpunkt. Kalla krigets slut innebar att förbanden kunde förses med bättre materiel än förmodligen någon tidigare FN-insats. Så kunde exempelvis tre pansarskyttekompanier utrustas med det då mest kvalificerade pansarskyttefordonet i den svenska armén, pansarbandvagn 302 (PBV 302). Därtill försågs styrkan med pansarbilar inlånade från Finland och förstärktes med ett danskt stridsvagnskompani utrustade med stridsvagnar av typen Leopard I.³ Bosnienbataljonerna var därmed i princip helt mekaniserade förband vilket var ett trenderbrott i jämförelse med tidigare svenska kontingenter.

Den mer eldkraftiga och välskyddade förbandstypen skulle visa sig vara välbehövlig. Det första förbandet, BA 01, var under dess sex månader långa missionstid utsatt för beskjutning eller involverad i strid 137 gånger. Till och med 2014 har 13 soldater erhållit Försvarsmaktens medalj för sårade på grund av stridsaktiviteter i Bosnien åren 1993–1994 och ytterligare fyra hade fått den i samband med händelser åren 1995–1996.⁴ Även det danska stridsvagnskompaniet kom till användning, i synnerhet under operation Bøllebank 1994 (inom ramen för BA 02), då enheten besvarade serbiska förbands eldgivning med omkring 70 stridsvagnsgranater vilket resulterade i bosnienserbiska förluster.⁵ I synnerhet missionens första år var betydligt kraftigare präglad av stridsaktivitet än FN-insatserna tidigare (delar av Kongo-insatsen på 1960-talet då undantagen). Insatserna i det forna Jugoslavien utgjorde även till det totala antalet insatta soldater – omkring 11 000 – bland de större i svensk FN-historia.⁶

Källmaterial

Studien bygger på källmaterial som genererats i samband med förberedelserna och

insatserna av FN-kontingenterna BA01, BA02 och BA03 under åren 1993–1994 och som återfinns i Utlandsstyrkans arkiv på Krigsarkivet. Närmare bestämt rör det två serier som särskilt undersökts, nämligen handlingar som rör personalärenden och handlingar som rör disciplinärenden. Personalärendena föreligger i hög utsträckning i form av in- och utgående korrespondens, vanligen per telefax. Materialet är sorterat efter datum, men har i övrigt en stor spännvidd. Materialet har krävt en genomgång in extenso för att identifiera mer vanligen återkommande problem och förhållanden som personalförsörjningsmodellen generiskt var behäftad med.

Vad gäller disciplinärendena är de mer noggrant bokförda. Utöver den anmälan som ligger till grund för ärendet finns också ett utredningsmaterial som vanligen bygger på förhör och intervjuer som militärpolisen genomfört. Detta gör å ena sidan att det går att få en ganska god inblick i hur olika parter resonerat samt något om de omkringliggande förhållanden som inramat händelsen, såsom plats, tidpunkt, vilka som varit inblandade och något om olika förhållnings sätt till det inträffade. Å andra sidan varierar disciplinärendenas art kraftigt, vilket ställer bearbetningen av det inför vissa utmaningar.

Till detta källmaterial har även vissa berättande källor fogats. En av upphovsmännen är bataljonschefen för BA 01, Ulf Henricsson, som är den bataljonschef som skrivit mest om sin och sitt förbands insats i Bosnien. Den relativa frånvaron av sådana reflektioner från efterföljande förbandschefer är därvidlag intressant att notera. Emedan personal- och disciplinärenden har en tydlig kvarlevaspekt, så är Henricsson att betrakta som en berättande källa. Till kategorin berättande källor hör även Magnus Ernströms *Ett halvt år, ett helt liv* som kom ut 2016. Henricsson ger därvidlag bataljonschefens

perspektiv, emedan Ernström ger den enskilde soldatens. Båda dessa källor måste hanteras med tendenskriteriet och avstånd i tid särskilt i beaktande. I Ernströms fall är beroendekriteriet dessutom särskilt viktigt, eftersom hans skildring utkom efter Henricssons.

Det nationella försvaret och internationell tjänst: personalförsörjning av FN-förband

Någon särskild organisation i form av speciellt avdelad personal för att hantera internationell militär verksamhet fanns inte i Sverige före det att omstöpningen av det svenska försvaret tog mer fast form under 2000-talet. Istället generades de internationella förbanden genom ett förfarande som kan betecknas som *temporärt sammansatta förband*. Detta innebar att de som ville göra FN-tjänst, efter avslutad värnpliktstjänstgöring, frivilligt anmälde sig då behov fanns. Efter uttagning, vanligen på grundval av värnpliktsbetyg och eventuell kompletterande information, utbildades soldaterna centralt på ett särskilt utbildningsförband under en eller ett par veckors tid i FN-tjänstens grunder. De specifikt militära färdigheterna förväntades alltså soldaterna redan besitta. Utbildningen omfattade framför allt den fredsbevarande FN-tjänstens särskilda profil och sådant som rörde särskilda förhållanden i insatsområdet (exempelvis utbildning rörande klimat, sjukdomar och det politiska läget). Soldaterna kände således inte nödvändigtvis varandra från den militära grundutbildningen utan kom från hela landet och från olika truppslag och försvarsgrenar. De med bakgrund i den personellt största försvarsgrenen, armén, utgjorde dock majoriteten. Insatsen var i regel sex månader lång, varefter förbandet ersattes av nästa kontingent om missionen

var fortgående.⁷ Efter det att förbandet återvände till Sverige upplöstes enheten och soldaterna återvände till sin civila tillvaro efter sex månaders anställning i Försvarmakten.

De grundläggande kraven för dessa förbands personal var att den sökande skulle vara svensk medborgare, ha fullgjort militär grundutbildning med lägst betygen 10-7-7 samt hade ”medborgarsinne och god vandel”. De sökande skulle ha god fysik, ha allmänna kunskaper i engelska och helst vara mellan 20–35 år gamla. Utbildningstiden för de två första missionernas soldater var sju dagar lång och det dubbla från och med BA 03.⁸ Vanliga anledningar att genomföra FN-tjänst bland svenska soldater i förbanden i forna Jugoslavien var annars att söka en utmaning, privatekonomiska skäl samt äventyrslystnad.⁹

Denna lösning möjliggjordes av att den svenska värnplikten under 1900-talet var mycket omfattande. Från 1950-talets senare år, parallellt med att Sverige också började skicka kontingenter utomlands i FN:s regi, utbildades omkring 50 000 värnpliktiga per år. Ännu vid 1990-talets början utbildades cirka 40 000 värnpliktiga årligen.¹⁰

Omkring 70 % av de värnpliktiga utbildades för arméns behov.¹¹ Det är därför knappast särskilt förvånande att också värnpliktiga med en bakgrund i armén utgjorde den större delen av FN-soldaterna genom åren, det var här den största rekryteringsbasen fanns. På grund av ekonomiska begränsningar förkortades så småningom utbildningstiderna för de värnpliktiga. År 1972 blev grundutbildningen 7,5 månader lång för meniga soldater och tio månader för meniga specialistbefattningar och gruppchefer.¹² Sverige var inte unikt att ha en sådan förhållandevis kort grundutbildning, exempelvis Finland och Österrike hade utbildningstider som för majoriteten av de värnpliktiga

underskred eller väsentligen underskred ett års utbildningstid.¹³

De svenska soldaterna som rekryterades till missionerna i det forna Jugoslavien var alltså knappast några elitförband i utbildningshänseende. Det bör emellertid också poängteras att den genomsnittlige FN-soldaten inte heller nödvändigtvis var synonym med den genomsnittlige värnpliktige.¹⁴ Däremot menade man att de svenska FN-förbandens soldater besatt andra för insatserna nödvändiga kompetenser. De ansågs exempelvis ha en större förståelse för det civila samhället än exempelvis yrkesförband, något som kom väl till pass i samverkan med såväl civilbefolkningen som olika aktörer i insatsområdet. Därutöver var de återhållsamma vad gällde våldsanvändning, vilket ansågs passa huvuddelen av FN-missionernas inriktning med fredsbevarande fokus väl. Ett väsentligt undantag utgjordes av insatsen i Kongo i början av 1960-talet, där så småningom den internationellt sammansatta FN-styrkan gick in som stridande part.¹⁵ Det bör dock poängteras att svenska FN-förband vid 1990-talets början *inte* leddes av samma personalkategorier som motsvarande förband i den nationella försvarsorganisationen skulle ha gjort i händelse av krig. Så var i regel cheferna på plutonsnivå och uppåt yrkesofficerare, inte sällan med en grad högre än vad de skulle haft i ett krigsförband i Sverige. I detta avseende hade FN-förbanden i Bosnien det alltså bättre förspant än krigsorganisationens enheter.

Andreas Tullberg menar att FN-tjänsten av försvarsledningen, åtminstone under 1950- och 1960-talen, uppfattades falla utanför de gängse uppgifterna. Anledningen till detta var inte minst att personal och materiel måste avdelas från det som uppfattades vara central verksamhet till andra mer sekundära

uppgifter. Istället var det nationella försvaret försvarsmaktens huvudfokus.¹⁶ Att försvarsmakten så sent som i början av 1990-talet inte nödvändigtvis värderade internationell tjänst särskilt högt framkommer även i Ulf Henricssons skildring av förberedelserna inför insättandet av den första Bosnien-bataljonen. En av konsekvenserna av detta var att de internationella förbanden, enligt Henricsson, inte alltid blev bemannade med de mest kvalificerade officerarna.¹⁷

Den svenska försvarsmakten var dock inte ensam om att betrakta internationell verksamhet som ett slags främmande fågel. Pirjo Jukarainen menar att det fanns en djupt rotad koppling mellan värnplikt, manlighet och finsk nationell identitet. Totalt hade då (2012, min anmärkning) omkring 30 000 finska medborgare deltagit i internationella fredsoperationer, varav vilka 80 % var före detta värnpliktiga. Den överväldigande majoriteten av dessa var män, en obalans som liksom för Sveriges del kan förklaras med att värnpliktssystemet utgjorde rekryteringsbasen för missionerna. I den finska diskursen fanns en uppfattning om att internationella operationer handlade om ett slags ”repetitionsutbildning utomlands”. FN-tjänst bedömdes således positivt eftersom den erbjöd ytterligare möjligheter till träning av den nationelle soldaten.¹⁸ FN-tjänsten betraktades därmed som ett slags komplement till det finska försvaret, snarare än att vara en egen arena.

I Norge värderades enligt Torunn Laugen Haaland inte heller internationell tjänst särskilt högt. Ännu under 1990-talet ansågs sådan tjänstgöring ta resurser från det som var huvudverksamheten, att generera och upprätthålla stridsdugliga förband hemma. Författaren gör dock ett antal intressanta observationer. När de norska internatio-

nella uppdragen hade en tydlig FN-profil tycktes civila färdigheter, kännedom om FN-systemet, en problemlösande mentalitet och en avslappnad attityd till militära hierarkier på olika sätt ha framhållits. När operationerna under den senare delen av 90-talet blev Nato-ledda (exemplet här är KFOR, Kosovo), framhövs på olika sätt, i exempelvis minnesböcker, tydligare militära färdigheter som disciplin och ordning.¹⁹ Detta skulle därmed tyda på att internationell tjänstgöring ”militariserades” i Norge under 1990-talets lopp.

Ulf Henricsson förefaller såväl i sin skildring av den första Bosnien-bataljonen vid 1990-talets ingång som i senare publikationer stå med det ena benet i en ny typ av mer ”skarpa” FN-insatser och det andra i invasionsförsvarets traditioner. Han menade i en debattartikel under bataljonens förberedelseperiod att det var självklart att svenska soldater skulle klara av uppgifterna på Balkan. De krigsuppgifter soldaterna var utbildade för inom ramen för det nationella försvaret var väsentligen mer krävande än dem som väntade på Balkan menade han.²⁰ Det var således det nationella försvarets kvalitet och kravprofil som skulle garantera en väl genomförd insats. Liknande tankegångar lyfter Alf Görsjö och Ulf Henricsson fram i en artikel i Militärhistorisk tidskrift 2020. De pekar ut ett antal fördelar som de menar att dåtidens organisation hade. Bland annat anser de att den brigadstruktur som fanns för det nationella försvaret var central för att organisera förband som BA 01. Vidare menar de att man inte bör göra någon åtskillnad på förband som verkar i en nationell kontext och förband för internationella operationer.²¹

Den senare ståndpunkten kan man naturligtvis ha olika åsikter om. Karaktären

på svenska internationella operationer har varierat kraftigt sedan 1990-talet och skiljer sig bitvis väsentligt åt från det nationella försvarets uppgifter, exempelvis i form av multinationella operationer med inriktning på upprorsbekämpning.

Tony Ingesson gör i sin avhandling också kopplingar mellan nationell militär kultur och internationella insatser. Hans studie rör taktiskt uppträdande i olika kontexter. I hans fallstudier ingår bland annat de första svenska Bosnienbataljonerna. Ingesson betecknar FN-missionen generellt som ett misslyckande. Undantaget menar han var den svenska insatsen. Anledningen till detta menar Ingesson vara att de svenska förbanden leddes i enlighet med den ledningsfilosofi, uppdragstaktik, som svenska förband skulle ha letts med i krig. I sammanhanget lyfter han särskilt fram chefen för BA 01, Ulf Henricssons agerande för att uppnå missionens mål.²² Gunnar Åselius menar beträffande den svenska uppdragstaktiken, att den delvis var en produkt av Sveriges i jämförelse med de flesta andra länders, särregna befälssystem. Det svenska enbefälssystemet som infördes i olika omgångar med början i 1970-talet innebar att organisationen saknade underofficerare. Istället var det värnpliktiga som i de flesta fallen tjänstgjorde som grupp- och plutonchefer. Baksidan med detta system menar Åselius vara att den militära kvaliteten och effektiviteten blev lidande. Fördelen var att systemet sannolikt främjat en anda av förtroende mellan officerare och värnpliktiga, där delegerandet av uppgifter i avsaknad av specialister på lägre nivåer blev naturligt.²³ Med denna tolkning var alltså uppdragstaktik i svensk tappning inte bara en militär ledningsfilosofi utan också en bieffekt av, i jämförelse med de flesta andra försvarsmakter, avvikande institutionella lösningar.

Personalrekryteringen i praktiken: den svenska modellen

Generellt får man intrycket av personalplaneringsarbetet under BA 01:s insatsperiod präglas av viss tillförsikt och tillit till den rådande personalförsörjningsmodellen. Viss nyckelkompetens identifierades emellertid som utmaningar att få tag på både för den innevarande missionen och för det avlösande förbandet (BA 02). En sådan kategori var PBV-förare.²⁴ Som tidigare nämnts var såväl BA 01 som efterföljande förband mekaniserade enheter. Majoriteten av arméns förband i Sverige med strid som huvuduppgift var emellertid snarast motoriserade skytteförband utan sådana fordon.²⁵ Antalet värnpliktiga med stridsfordonsutbildning var därför långt lägre än vad den förhållandevis stora arméns volym rent generellt skulle antyda. Emellertid bedömde man i en veckorapport kort före det att förbandet skulle börja sin nedtransport att varken utbildning, materiel eller personaluppfyllnad skulle vara gränssättande för förbandets möjligheter att lösa sina uppgifter.²⁶ Även i andra avseenden var tilltron till rekryteringsmöjligheterna goda. Efter en rekognosceringsresa i missionsområdet tidigt i september, konstaterade man exempelvis att vägnätet var sämre än befarat och att förbandet troligen inte kunde stödja sig på någon underhållsbataljon i närområdet. Av denna anledning måste man sannolikt själv hämta sina resurser från hamnstaden Split. Sålunda menade man att bataljonen borde tillföras en transportpluton med 15 lastterrängbilar med släp samt viss väghållningsmateriel, något som renderade ett nyrekryteringsbehov om cirka 50 personer. Man bedömde det dock som möjligt att kunna rekrytera personal

med rätt utbildning redan från början med bibehållen tidsplanering.²⁷

Under det att BA 01 genomförde sin mission planerades också för efterträdarförbandet. Här spelade såväl organisations- som personalfrågor en viktig roll. Rätt militär grundutbildning eller – i vissa fall civilt yrke – menade man var viktigare egenskaper än tidigare FN-erfarenhet. Detta eftersom förhållandena i Bosnien inte gick att jämföra med andra missioner. Man menade på denna punkt vidare att vissa soldater med tidigare FN-erfarenhet haft problem med anpassning till de förhållanden som BA 01 verkade under. Vad gällde PBV-förare var det emellertid svårt att göra på annat sätt än att gå på en militär befattningsprofil. Man menade, analogt med vad som nämnts ovan, att dessa förare var en bristvara som var avgörande för förbandets möjlighet att fungera. Därför rekommenderade man att alla sådana befattningar skulle vara tillsatta från början och dessutom att en reserv om minst 25 procent borde byggas upp som med kort varsel kunde ersätta uppkomna vakanser. Vad gällde bataljonens pionjärgrupper menade man att soldaterna borde ha en yrkesbakgrund som snickare, svetsare, murare eller elektriker med inriktning på svag- och starkström. En lämplig sammansättning på hantverksgruppen ansåg man vara en elektriker, en med bakgrund i VVS, en murare och tre snickare. Här var således de militära kraven mycket tydligt kompletterade med en civil kravprofil. Chefen för bärgningsgruppen ansåg man på liknande sätt antingen skulle ha en militär grundutbildning som bärgare eller ha sådan erfarenhet från civil yrkesverksamhet. Förbandets sjukvårdstransportgrupper skulle på liknande sätt ha en militär grundutbildning i sådan tjänst eller ha genomgått det som man benämnde som ”den långa ambulansutbildningen”.²⁸

Dryga fyra månader senare, när BA 02 låg i startgroparna för att avlösa BA 01, hade redan vissa förberedelser vidtagits inför den kommande rekryteringen till BA 03. I ett telefax konstaterades att ett så fylligt underlag som möjligt behövdes för uttagningskommissionen. Man menade att befattningsbeskrivningarna som gjorts för att säkerställa rätt militär bakgrund inte räckte till eftersom ett flertal befattningar krävde civila kunskaper. Det kommande befattningsbeskrivningsarbetet måste därför inriktas mot att mer i detalj beskriva vad som krävs för att rätt person skall kunna tas ut.²⁹

Noterbart är alltså den hybrid mellan militära och civila krav som fanns för vissa befattningar. Beträffande vissa specialistbefattningar förlitade man sig i vissa fall nästan mer på den yrkesbakgrund soldaterna hade i det civila samhället än de kunskaper som de fått under den militära grundutbildningen.

Detta innebar dock inte att det alltid blev rätt i rekryteringen. Ett sådant exempel rör en ställföreträdande reparationsgruppchef vid ett av skyttekompanierna som ”inte platsar” i den befattningen utan istället skall gå in som förrådsman på stabs- och trosskompaniet.³⁰ Ett annat exempel från BA 02 kan också anföras där rekryteringarna inte alltid blev lyckade. I detta fall rörde det sig om en gruppchef som inte drog jämt med de övriga soldaterna i gruppen. Han var dock, intygades det, ”en bra kille” och i övrigt ”duglig”, varför man menade att det vore synd att skicka hem honom. Av denna anledning efterhördes nu från staben om det möjligen fanns lämpliga vakanser på två av de övriga pansarskyttekompanierna som han kunde gå in på istället.³¹ Ett liknande exempel från samma bataljon rör ett befattningsbyte mellan en ställföreträdande gruppchef och en soldat. Den ställföreträdande gruppchefen hade inte fungerat på ett tillfredsställande sätt i sin befattning och på skyttegruppen

hade man i praktiken redan infört den föreslagna ordningen sedan två månader tillbaka. Emellertid menade man att såväl den avsatte chefen, som soldaten som gått in i hans ställe, fungerade så bra att det endast handlade om att få lönerna och graderna att stämma överens med faktiska förhållanden.³²

Sådana problem, att duglighet och personkemi inte alltid stämde, var rimligen problem man fick ta med i beräkningen när förbanden sattes samman på detta sätt. Det är emellertid svårt att på rak arm uttala sig mer exakt om hur vanliga sådana problem var. Däremot skvallrar vissa sådana fall om en tämligen säregen militär kultur där såväl soldater som officerare på närmast gräsrotsdemokratiskt manér kunde avsättas och bytas ut. Ett sådant exempel relaterar Magnus Ernström under utbildningen inför BA 01:s insats. Chefen för Ernströms pluton var ursprungligen en något äldre löjtnant, en spaningsplutonschef, från Södermanlands regemente. Emellertid tycks det ha skurit sig mellan soldaterna och plutonchefen, varvid de senare skall ha gjort myteri och avsatte honom genom att låta representanter från plutonen ifrågasätta hans lämplighet hos bataljonsledningen.³³ Den militära kompetens som löjtnanten rimligen bör ha representerat tycks intressant nog ha vägt lättare än de frivilliga reservisternas åsikter. Ett annat sådant fall från Ernströms skildring rör en soldat som två gånger blev påkommen med att ha somnat på sin post, varvid gruppchefen bestämde att han skulle lämna gruppen.³⁴ Fallet dyker inte upp bland bataljonens disciplinären, däremot nämns soldatens namn i samband med en lista över förtida hemresenärer. Ärendet tycks således ha lösts på informella sätt utan att blanda in rättsvärdande instanser.

Det som däremot tycktes kunna sätta käppar i hjulet, åtminstone om man får tro bataljonschefen själv, var de krav och ford-

ringar Försvarsmakten övervägde att införa rörande officerarna för att komma i fråga för FN-tjänstgöring. Närmare bestämt menade Försvarsmakten i en skrivelse att den officer som sökte FN-tjänst borde ha genomgått Krigshögskolans allmänna kurs (och därmed blivit befördrad till löjtnant, min anmärkning). Ulf Henricsson menade att detta var ett olyckligt ställningstagande av flera skäl. För det första var det relativt lätt att rekrytera fänrikar, emedan antalet frivilliga övriga yrkesofficerare var något av en bristvara. För det andra menade Henricsson, närmast i likhet med den finska hållningen, att internationell tjänstgöring var att jämställa med en sex månader lång krigsförbandsövning. Under en FN-mission fanns goda möjligheter att öva sig på truppföring, ledarskap och materieltjänst, ibland dessutom under svåra förhållanden. Därutöver innebar FN-tjänsten goda möjligheter att utveckla språkkunskaper tidigt i officerens karriär. Henricsson föreslog därför att frågan skulle bli föremål för diskussion vid ÖB:s besök vid förbandet i november.³⁵ Det stora värnpliktsförsvaret gav således förhållandevis goda möjligheter att rekrytera manskap, men tycks åtminstone vid 1990-talets början ha haft en mer begränsad förmåga att förse förbanden med officerare.

Frågan om rekryteringssystemet dryftades ytterligare gånger under BA 01:s verksamhetstid. I ett slags remissvar på dokumentet "Rekrytering av personal till internationella förband", daterat vid årsskiftet 1993/94 pekar Henricsson på ett flertal åtgärder som borde vidtas för de internationella förbanden. På kort sikt utpekade exempelvis förmånsfrågan som en av de viktigare. Förmånerna hanterades dessutom halvhjärtat, menade Henricsson, enligt "svenska förhållanden" där man förutsatte åtta timmars arbetsdag, fungerande leave-resor och underhåll. Att förlita sig på något slags "FN-idealism"

trodde han inte skulle räcka, i alla fall inte för att kunna rekrytera specialister.³⁶ I det senare fallet går alltså att spåra en upplevd klyfta mellan förbandets faktiska förhållanden och den svenska byråkratins kvarnar.

Vidare menar Henricsson att man på längre sikt, i likhet med Danmark, borde överväga att göra internationell tjänst obligatoriskt för mer kvalificerade officerare, eftersom FN-insatser är en del av den svenska säkerhetspolitiken. Skyddsnetet för såväl soldater som hemmavarande familjer borde också ses över med hänsyn till psykiska efterverkningar, åtminstone vid förband med den insatsmiljö som präglade Henricssons förband. Han föreslog sedan ett antal konkreta åtgärder, exempelvis en förbättrad lönesättning för kvalificerad personal så att de åtminstone inte skall tjäna mindre utomlands än hemma, rörliga lönetillägg beroende på förbandets uppgifter, ett meritssystem för yrkesofficerare innebärande befordran efter genomförd mission och ett debriefing-program och särskilda krisstödsinsatser för förbandens personal. Att befordra officerare trodde dock bataljonschefen vore alltför direkt, tydligt och ”osvenskt”, varför han höll det för osannolikt att det skulle kunna genomföras.³⁷ Möjligen säger oss dessa förslag också något om insatsens karaktär och att den uppfattades skilja sig från många tidigare FN-missioner. Många av dessa förslag har sedan dess faktiskt implementerats, såsom exempelvis ett veteranprogram för personal som tjänstgör utomlands och särskilda stödinsatser för deras anhöriga.

Det bör dock påpekas att inte alla officerare gjorde bedömningen att FN-tjänstens meritvärde per automatik var högt. Sent i oktober 1993 ansökte en fänrik vid signaltrupperna om att upphäva sitt kontrakt med hänvisning till att tjänsten inte gav honom de kunskaper och erfarenheter han förväntat sig. Han menade att befattningen egentligen

inte krävde en yrkesofficer och att han skulle lära sig mer i egenskap av att vara instruktör vid grundutbildningsbataljonen vid sitt hemmaförband.³⁸ Fallet får väl sägas visa på lite av problematiken med att automatiskt tillerkänna utlandstjänst ett högt meritvärde, eftersom matchningen mellan befattningar och kompetensprofiler rimligen då också måste överensstämma.

De frivilliga före detta värnpliktiga sökte och anställdes för en period om sex månader med tre månaders uppsägningstid. I sammanhanget är anställningsformens faktiska tillämpning och de konsekvenser detta kunde få för missionen är värda att belysa. En sådan sak var att de anställda synbarligen ganska enkelt kunde häva sina kontrakt. En av de största kategorierna personalrelaterade ärenden rörde soldater som ville häva sina kontrakt och hur de resulterande vakanserna sedan skulle hanteras. Orsakerna bakom detta kunde skifta, men en vanlig orsak tycks ha varit sociala skäl såsom att familjelivet inte fungerade i soldatens främmande land. Under sådana omständigheter kunde avsked beviljas mycket fort.³⁹ Emellertid kunde även kontrakt hävas av andra skäl. Ett exempel är en löjtnant på BA 02 som begär att få häva sitt kontrakt två månader före det att hans ordinarie kontraktstid löpt ut eftersom han skulle påbörja en militär vidareutbildning och före dess ville tillbringa tid med sin sambo, släkt och vänner.⁴⁰ Detta visar möjligen på några av nackdelarna med rekryteringsformen och kontraktens utformning. Det bör rimligen ha varit förknippat med vissa utmaningar att bemanna organisationen om personal, i detta fall ett befäl, kunde säga upp sig under pågående mission på grundval av arbetsmarknads- eller utbildningsrelaterade skäl.

Det exakta antalet avhopp och nyrekryteringar är svårt att uttala sig om med detta material som grund, men det kan noteras att

antalet avhopp bitvis kunde vara tämligen omfattande. Så hävde exempelvis närmare 15 personer sina avtal mellan den 21:a och den 29:e november 1993.⁴¹ Att alltför omfattande avhopp under pågående mission också fick negativa konsekvenser för verksamheten framgår av ett fax från förbandets chef för personalfrågor till Swedint där han formulerar det följande sätt:

Tacksam om du kan ligga på framkant med dem som slutar och där vi begärt ersättare. Det börjar vara tungt för grabbarna med vakanser i grupperna [...].⁴²

Inågra fall förefaller avhoppet vara kopplade till vissa förbandsenheter och där motiven för bataljonsledningen framstod som oklara. Ett exempel utgjorde BA 02:s transportpluton.

Uppsägningarna bland bilförarna på transportplutonen börjar dugga tätt. [...] Orsakerna känner vi inte för närvarande, men vi försöker ”fiska” och prata för att få reda på varför just dessa säger upp sig.⁴³

Det förefaller som om BA 02 haft större bemanningsproblem i uppstartsfasen än BA 01, något som stundtals också lyser igenom i förbandets korrespondens när avhoppet och befattningsbytena blev alltför omfattande.

”Flyttningsraseriet” och befattningsbyten duggar tätt här. Jag försöker slå ifrån mig så gott det går och säger ”tvärnej” så ofta jag kan [...]

skrev exempelvis personalansvarige på Nordbat 2 till Swedints personalenhet.⁴⁴

Vakanser kunde också ge upphov till andra problem, närmare bestämt att den kvarvarande personalen som en konsekvens av luckorna ansåg att deras befattningar ålades en högre grad av ansvar och därför menade att de borde ha en högre lön. I detta fall begärde två sjuksköterskor i början på BA 02:s missionstid att få omförhandla sina

löner. De krävde 5 000 kronor i lönepåslag eftersom deras arbetsuppgifter också kom att inkludera den vakante läkarbefattningens uppgifter.⁴⁵ Detta förefaller ha fått fler sjuksköterskor att söka löneförhöjning. I ett telefax som sändes fyra dagar efter det att de två sjuksköterskornas brev undertecknades, avhandlas en manlig sjuksköterskas krav på högre lön. Löneanspråket förefaller emellertid ha avslagits.⁴⁶ Det verkar därtill som om sjukskötare också sagt upp sig kort före det att dessa löneförhandlingsärenden drogs igång vid ett av pansarskyttekompanierna. Kompanichefen såg gärna att dessa fick återvända till Sverige så fort som möjligt eftersom ”[...] de bara ser problemen och redan har bestämt sig”.⁴⁷ Måhända av skäl som rörde den övriga förbandsandan tycks det ha varit viktigt att sådan, sannolikt missnöjd personal, lämnade enheten så fort som möjligt. Åtgärden som sådan löste dock knappast vakansproblemen. Fallet antyder också något om en del individers förhållningssätt, ”FN-idealism” tycks inte ha varit en primär drivkraft här. Istället förefaller man sett detta som en förhandlingssituation som på vilken arbetsmarknad som helst.

Avhopp och andra personella förändringar kunde ibland hanteras genom att man inom förbandet flyttade personal från en befattning till en annan förutsatt att soldaterna bedömdes ha civil eller militär kompetens för detta. Ett exempel på detta stammar från februari 1994, i slutet av BA 01:s verksamhetstid, där sju individer fick nya befattningar och fem av dem också en ny militär grad. Huvuddelen av dessa gick från olika enheter till förbandets militärpolis.⁴⁸ Om personalförsörjningssystemets baksida kan sägas ha varit ett ständigt pusslande med personal på grund av kontrakt som hävdades, och som en följd av detta, ett ständigt arbete med att få fram vakansersättningar så hade det också en framsida i form av en

viss flexibilitet. Denna möjliggjordes av en hög grad av civil kompetens i förbanden, eftersom soldaterna ofta hade ett civilt yrke eller en civil utbildning att falla tillbaka på.

Bedömningen av personalens egenskaper uppvisar ibland drag av ambivalens. Dugliga soldater ville man förvisso gärna ha, däremot kunde det uppfattas som problematiskt om soldaten var alltför intresserad av sitt värv. En mindre utredning som rör en soldat som tjänstgjort på stabs- och trosskompaniet men som skulle byta till en befattning vid ett pansarskyttekompani, belyser detta. Saken var att soldaten, som ansågs vara duktig, hade fått ett lägre betyg än vad som man menade vara befogat. Anledningen till det lägre betyget, spekulerade man, kunde ha att göra med att soldaten i fråga uppfattades som "militärt fixerad". Å andra sidan konstaterade man att han i sådana fall knappast var ensam om den saken på förbandet.⁴⁹ Att personalen uppfattades vara "fixerad" vid det militära, var alltså inte nödvändigtvis något positivt. Liknande mönster har för övrigt Susanne Wollinger blottlagt i hennes etnologiska avhandling, byggd på studier av värnpliktiga vid ett artilleriregemente vid 1990-talets mitt. I hennes studie framkommer att "rätt inställning" handlade om att ställa upp på varandra, men inte att vara alltför "seriös", en "stridspitt".⁵⁰

Implicit, i det här fallet i diskussionerna om soldatens betygssättning, kan man därmed ana ett av civila värderingar präglad förhållningssätt, ett slags "civilisten i uniform-ideal". Som detta fall antyder var de värderingar Wollinger blottlagt spridda långt utanför kretsen värnpliktiga under grundutbildning och tycks också ha delats av officerarna.

Det fanns ett slags pendang till dem som ville häva sina avtal, nämligen de som ville rekapitulera sina kontrakt och stanna kvar i missionsområdet på en befattning i det efter-

följande förbandet. Detta förfarande kallades att "reka" (kortform för att "rekapitulera"). Inledningsvis förefaller intresset bland den nordiska bataljonens svenska soldater (omkring 880 individer) ha varit stort. I slutet av december 1993 hade omkring 300 soldater uttryckt ett sådant intresse.⁵¹ Omkring en månad senare, vid februari månads ingång, var antalet rekapitulanter nere i 135 individer.⁵² Vad bortfallet består i är inte möjligt att uttala sig om, men ett antal troliga orsaker kan anföras. En är pusslet med befattningar; det var långt ifrån säkert att de befattningar som var vakanta i det avlösande förbandet stämde med rekapitulantens kompetensprofil. En soldat i en specialistbefattning hade förmodligen större möjligheter att få kvarstanna än en soldat i en mängdbefattning. Ett annat skäl kan naturligtvis också vara att intresset svalnat sedan intresseanmälan gjordes och att en del därför tagit tillbaka sina intresseanmälningar. I början på april hade antalet rekapitulanter från BA 01 till BA 02 hur som helst minskat ytterligare, till 102 personer.⁵³

En sådan ansökan, inkommen från en furir tidigt i januari 1994 om att rekapitulera sitt kontrakt, kan anföras som ett exempel på hur motivbilden kunde se ut. Vederbörande ansökte om en plats som gruppchef på en pansarbilspluton och i andra hand som gruppchef på vakt- och eskortplutonen. Den sökande angav att han före BA 01 gjort en tidigare FN-mission, då i befattningen som ställföreträdande gruppchef. Däremellan hade han arbetet i Sverige i fem månader innan han åkte ned med BA 01. I oktober 1993 blev han emellertid uppsagd från sitt civila arbete och det nya som han hittat började inte förän i september. Utöver detta angav han att han trivs väl med sitt arbete i missionsområdet. Ett tredje skäl som anfördes var att furiren avsåg fortsätta med studierna och att inkomsterna från FN-tjänsten då vore ett

välbehövligt ekonomiskt tillskott. Ärendet kommenterades av den sökandes kompanichef som nämnde att en tidigare sådan ansökan från furiren inkommit men då avslagits, eftersom man inte ansåg det lämpligt att vara ute på mission för länge. Emellertid tillstyrktes ansökan denna gång.⁵⁴ Således framstår utöver trivsel med tjänsten, motiv som tycks sammanhänga med arbetsmarknaden i Sverige, ha utgjort de primära motiven för att kvarstanna i tjänst för hans del. Som framgår var det emellertid inte självklart att erfarna soldater fick ”reka” med hänsyn till tjänstens psykiska belastning.

Trots att BA 01 hade fått massmedial uppmärksamhet föreföll såväl rekryteringen till BA 02 som rekryteringen av vakanser till BA 01 gå trögt. Tidigt i januari 1994 konstaterades att antalet sökande, åtminstone till 8. kompaniets befattningar, var lågt. Därutöver gjordes bedömningen att omkring 30 procent av alla som anmält intresse för en befattning vid BA 02 skulle tacka nej när det sedan blev dags att rycka in till missionsutbildningen.⁵⁵ Trots det då kärva läget på arbetsmarknaden tycktes det efterträdande förbandet alltså ha svårifyllda luckor.

I en vakanslista, skickad till chefen för personalsektionen vid BA 01/BA 02 i mars månad 1994, fanns exempelvis 54 olika vakanta befattningar upptagna (motsvarande omkring sex procent av BA 02:s personalram). Av förteckningen framgår att det primärt var specialistkompetenser som saknades.⁵⁶ I slutet av april framgår av en motsvarande avstämning att omkring 40 befattningar ännu stod vakanta. Fortfarande var det specialistkompetenser som saknades i högst utsträckning, såsom mekaniker och sjukvårds- och stridsfordonspersonal. Endast ett av pansarskyttekompanierna uppgavs då vara fulltaligt.⁵⁷ Det framstår dock som att BA 02 aldrig riktigt övervann de initiala bemanningsproblemen. Förbandet roterade

hem under september månad 1994, men av en lista över vakansläget i början av augusti framgår att vakanserna på de svenska förbandsdelarna då uppgick till 49 personer (varav en var ställföreträdande kompanichef), motsvarande mellan fem och sex procent av den totala personalramen. Under den föregående månaden, det vill säga förhållandevis långt in i missionen, hade 28 personer hävt sina avtal av olika skäl.⁵⁸

Vakanserna riskerade rimligen också att få konsekvenser för förbandets verksamhet i missionsområdet. I en diskussion som rör organisationsfrågor lyftes särskilt fordonsförarnas villkor fram.

Särskilt skall nämnas under vilken press fordonsförare har tjänstgjort. Det finns ingen förare som inte regelmässigt bryter mot samtliga bestämmelser avseende sömn och säkerhet.⁵⁹

En brist på förare skulle således knappast göra en redan ansträngd situation bättre.

Rekryteringen av i synnerhet förbandsplatsläkare för BA 02 gick annars trögt. Läget var därvidlag inte helt optimistiskt mot slutet av april 1994. Man hade då försökt med att skriva personliga brev till 4 000 läkare i landet, genom annonser i läkartidningar, genom aktiva rekryteringsförsök bland Försvarmaktens egna läkare samt försökt med telefonrekrytering bland läkare med tidigare FN-erfarenhet. Man hade ännu inte hittat någon som var intresserad att tjänstgöra sommaren 1994.⁶⁰

Tidsförhållandena förefaller ha fått vissa konsekvenser för hur den redan förhållandevis korta insatsutbildningen bedrevs för dem som skulle fylla uppkomna vakanser vid BA 02:s uppstartsskede. I ett telefax från mitten av april 1994 framgår exempelvis att vakansersättarna beträffande vapenutbildning endast hunnit skjuta in sina vapen. Utbildningsmomenten i ”omhändertagande

av skadad” respektive ”skydd mot minor” på vardera fyra timmar hade inte hunnits med alls.⁶¹ Den anslagna utbildningstiden för dessa inte helt oväsentliga färdigheter för personal som skulle tjänstgöra i ett missionsområde mitt i ett pågående krig säger rimligen också något rätt väsentligt om förberedelseläget.

Vakansituationen och brådskan förefaller särskilt på BA 02 också ha lett till att man i någon mån fått tumma på kvalitetssäkringen av personalen även avseende tämligen grundläggande duglighetskrav. Ett sådant ärende behandlar avskiljandet av en ställföreträdande gruppchef, ett ärende som tycks ha inletts under slutet av maj månad 1994. Soldatens repatriering till Sverige skulle sedan expedieras i mitten av juni. Skälen som anförs är en diger lista med brister. Av telefaxets bilaga framgår att soldaten tillfördes förbandet som ersättare på en vakansplats men att soldaten inte ens uppfyllde de grundläggande kraven man menade sig kunna ställa på en soldat, än mindre på en gruppchef. Gruppen skall ha försökt stötta honom och påtalat problemen men ingen förbättring skall ha skett. Detta skall ha resulterat i att soldaterna på plutonen förlorade förtroendet för honom. Utöver bristande grundläggande soldatkunskaper anförs även att han uppvisat bristande initiativförmåga och saknade förmåga att agera i snabbt uppkomna situationer samt, på grund av en knäskada, ha varit svag rent fysiskt. Därutöver anges han vara lat, egoistisk och illojal mot den egna gruppen. Vidare skall han även ha underlåtit att till fullo utföra beordrad verksamhet samt ifrågasätta givna order.⁶² Utöver att vara ett enskilt exempel på BA 02:s personalförsörjningsproblematik, kan fallet också närmast sägas vara ett idealtypiskt prov på hur en svensk soldat *inte* skulle vara enligt då rådande uppfattning.

Ett annat exempel, om än inte lika exceptionellt, rör en feluttagen transporttropschef. I telefaxet konstateras att befattningen kräver mycket vistelse på vägarna mellan Tuzla och Split, men att vederbörande handikappades av att sakna körkort, något som man menar bör vara ett krav för en sådan befattning.⁶³ Av någon anledning kunde alltså ett befäl vars förband hade transporttjänst som huvuduppgift, trots avsaknad av en så för tjänstens grundläggande kompetens som att framföra ett fordon, ändå enrulleras.

Något av stämmningsläget kring juni 1994 framgår av korrespondensen mellan förbandet i missionsområdet och Swedint i Sverige. I ett ärende konstaterar man att någon risk för att överbemanna organisationen knappast förelåg ”[...] då du ser vilket bortfall som hela tiden sker”. Ifrån Nordbat 2:s sida ville man att Swedint skulle söka efter fler PBV-förare eftersom man befarade ytterligare vakanser. Vid ett av kompanierna risikerade nämligen en hel pluton (dvs. ca. 25 % av kompaniets styrka, min anm.) att bli stående om inte ytterligare rekrytering av sådan personal kunde ske. Man fick inom kort också fram ett förslag på en PBV-förare. Vederbörande hade emellertid väl låga militära betyg, men förekom åtminstone inte i straffregistret. Man trodde dock att betygen kunde bortses ifrån. Hellre en mindre bra PBV-förare än ingen alls, resonerade man.⁶⁴ I mitten på juni presenterade Swedint en lista på tolv soldater som skulle transporteras ned till missionsområdet under slutet av juni. Soldaterna skulle få blott fyra dagars förberedande utbildning.⁶⁵ Givet att förbandet tycks ha haft problem att såväl rekrytera som behålla personal, blev naturligtvis vakansersättningarna ganska många, där i vissa fall, såväl selekteringen som den redan korta missionsutbildningen, blev bristfällig.

Utbildning och olyckor

Det är svårt att säga något mer exakt om huruvida olyckor och andra incidenter generellt ökade mellan den första och andra bataljonen till följd av bristande tid för utbildning, hög personalomsättning eller bristande kvalitetskontroll i uttagningsprocessen. Olyckor och olika typer av förseelser inträffade nämligen på såväl BA 01, BA 02 som på BA 03. I några fall för just BA 02 skymtar dock sådana omständigheter fram där just bristande utbildning explicit nämns som en omständighet bakom incidenten. Sådana exempel finns även avseende BA 03 även om de tycks vara färre, emedan referenser till bristande utbildning inte explicit kunnat hittas för BA 01.

Bland fallen av vådaskott, framstår i synnerhet vådaskott med 12,7 millimeters tung kulspruta som en central indikator på bristande utbildning. Dessa var vid denna tidpunkt inte något vanligen förekommande vapensystem i det svenska försvaret (till skillnad från kulspruta 58 i kaliber 7,62), men förekom på förbanden i Bosnien, i synnerhet på pansarterrängbilarna. Den enda möjligheten för de flesta av dessa skyttar att få erforderlig utbildning var alltså genom FN-utbildningen. Hur god den var borde alltså märkas i hanteringen av dessa vapen.

Det första rör ett vådaskott med tung kulspruta då skytten skulle göra patron ur. Uttryckligen hänvisas i utredningsmaterialet till att skytten inte var fullständigt utbildad på vapnet. Han gjorde förvisso gällande att han fått sådan utbildning 1993 i samband med att han var uttagen till BA 01 (det är oklart om han då verkligen åkte), men i samband med utbildningen till BA 02 skedde ingen sådan utbildning för gruppchefer (som han förmodligen då var). Istället hade en kamrat visat honom hur vapnet hanterades på plats i missionsområdet.⁶⁶ Nästa vådaskott med

tung kulspruta skedde även det i samband med patron ur. I detta fall var den ordinarie skytten sjuk. Inhopparen skall ha fått viss utbildning på vapnet, dock inte så omfattande att han skjutit med det.⁶⁷ Även detta fall pekar på en tämligen liberal definition av utbildningsbegreppet. I det sista exemplet hade skytten egentligen en befattning som förare, men på grund av personalbrist hade han fått hoppa in som skytt. Han anges ha bristfällig utbildning på vapnet och skall tidigare bara ha avlossat 25 skott med det.⁶⁸ I detta fall var det snarare personalbristens indirekta konsekvenser som kan antas ha varit orsaken bakom incidenten.

Det finns dock exempel på vådaskott med än grövre kalibrar. Ett sådant involverar en 20 mm:s automatkanon (monterad i en pansarbandvagn). Skytten hade inför det eventuella hotet om eldgivning mot vagnen varit rädd för att inte hinna osäkra vapnet i tid och därför i strid mot säkerhetsbestämmelserna haft det osäkrat redan från början. En av åtgärderna menade man därför skulle bli fortsatt färdighetsträning.⁶⁹ Om skytten inte tillräckligt väl behärskade sådana grundläggande handgrepp som att säkra och osäkra stridsfordonets huvudvapen någorlunda snabbt och kontrollerat, antyder det något om var nivån på soldatens utbildningsståndpunkt låg.

Risk för vådaskott med förhållandevis tung vapenmateriel kan alltså antas vara en bieffekt av personalförsörjningssituationen och den tillgängliga tiden för utbildning. Andra risker förelåg naturligtvis i bristen på fordonsförare. I ett fall som rör en trafikolycka i samband med framförandet av en pansarbandvagn 302 – ett cirka 13 ton tungt fordon – kan detta skönjas. Föraren skall i samband med att han framförde fordonet i trafiken ha fått ett kast på vagnen och träffat en bil med bandaggregatet. Föraren menade att detta förmodligen inte skulle ha skett om

han haft lite mer erfarenhet än de få veckor han fått i Sverige, där de mest skulle ha övat körning på öppna fält. Föraren fick i detta fall ingen påföljd.⁷⁰ Att ge sådana förare en så kort och föga miljöanpassad utbildning säger också något om utbildningsförhållandena före missionens start. Det var sannolikt svårt att under sådana tidsförhållanden utbilda tillräckligt skickliga PBV-förare såvitt de inte hade en militär grundutbildning som stridsfordonsförare att falla tillbaka på.

Det sista exemplet får bli en soldats inlaga avseende vådaskott med en automatkarbin. Vederbörande noterade att bataljonsledningen såg allvarligt på sådant, men hade svårt att ta detta på fullt allvar eftersom han – och enligt hans förmenande många andra som inte var grundutbildade på AK 5 – inte fått någon utbildning på vapnet, varken beträffande säkerhetsmässiga aspekter, eller att ta isär och sätta ihop vapnet. Istället hade utbildningsförbandet hänvisat till att denna vapenutbildning fick ske på plats i Bosnien. Soldaten frågade sedan retoriskt om det var konstigt att det blev vådaskott om man inte utbildade på de vapen som soldaterna skulle vara utrustade med.⁷¹ Detta pekar möjligen på ett annat problem med de svenska FN-förbandens personalförsörjning; det förutsatte att FN-förbandens utrustning var densamma som den som de värnpliktiga utbildats på när de gjorde sin militära grundutbildning. Tidsförhållandena som systemet för att generera temporärt sammansatta förband var behäftade med var alltså väl knapp för att utbilda soldaterna på för dem ny materiel.

Vådaskott var emellertid inget som de skyldiga heller förefaller ha tagit lätt på. Ofta var de förknippade med skamkänslor vilket formuleringar i utredningsmaterialet ger många exempel på. Magnus Ernström förklarar dem i sin självbiografiska skildring från sin tid i BA 01 med trötthet och slarv. Enligt hans eget förmenande brann det av

alldeles för många vådaskott som han betecknar som pinsamma, oprofessionella och fullständigt livsfarliga.⁷²

Med detta sagt skall också sägas att inga svenska soldater under BA 01–BA 03 miste livet till följd av olyckor. Däremot gjorde tre soldater det under BA 05, två soldater gjorde det under BA 06 och en soldat under avvecklingsstyrkans (BA 99) arbete, inalles sex soldater inom loppet av fem år.⁷³ Inga soldater stupade däremot till följd av stridshandlingar. Antalet skadade till följd av olyckor är däremot okänt för denna undersökning.

Kultur, disciplin och professionalitet

Som redan framgått präglades den svenska militära kulturen av uppdragstaktik, något man tog med sig från krigsorganisationen hemifrån. Vidare förefaller det i vissa fall ha funnits närmast gräsrotsdemokratiska inslag där soldaterna kunde påverka valet av chefer och kollegor. Detta är däremot något som inte på samma sätt kan anses vara lika vanligen förekommande i det nationella försvarets utbildningsorganisation (hur krigsorganisationen skulle ha fungerat är ju svårare att uttala sig om). Därutöver tycks relevanta civila färdigheter ha värderats högt, något som inte minst framskyntat i olika personalrelaterade ärenden, medan däremot ett alltför stort intresse av militär ting snarare kunde anses vara problematiskt. Till detta skall även läggas att de sociala avstånden mellan manskap och yrkesbefäl var små. Ernström beskriver exempelvis hur alla hjälpte till med befästningsarbeten i gasande solsken under BA 01:s etableringsfas.

Äldre överstelöjtnanter stod i bar överkropp och skottade sandsäck tillsammans med tjugoåriga meniga soldater. Majorer

gick vakt. Just att alla hjälptes åt skapade snabbt en gemenskap.

Soldater och officerare hade också en gemensam mäss.⁷⁴ I de flesta krigsmakter brukar mässlokalerna vara uppdelade på olika personalkategorier, alltså tvärtemot de egalitära ideal som tillämpades här. Dessa förband var således tämligen civilt präglade, vars värderingar i hög utsträckning speglade samhället i stort snarare än mer utrerade militära ideal.

Myntets baksida var i sådana fall ett lägre mått av yrkesskicklighet, något som Ernström också berör. Han formulerar det följande sätt:

Överste Henricsson uppmuntrade risktagande och fick oss att ge oss hän vår uppgift med en mix av god karaktär och sällsynt dåligt omdöme. Vår främsta styrka var också vår akilleshäla. Det var vår vilja som fick motståndarna att vika ner sig, mer än vår professionalitet. Men självsäkerheten tippade som sagt ibland över i nonchalans. När soldater är trötta och utmattade, vilket vi var mest hela tiden, resulterar det i slarv och olyckor.⁷⁵

Utöver Ernströms reflektion kan naturligtvis också de sparsamma förberedande utbildningsinsatserna anföras som ett indicium på att försvarsmakten själv faktiskt inte ansåg någon högre grad av (eller särskild form av) skicklighet i just FN-sammanhang vara särskilt högt prioriterad. Det var i sådana fall den i internationella sammanhang förhållandevis korta grundutbildning som soldaterna fick i egenskap av värnpliktiga som skulle vara huvudgaranten för det. Frågan är då om detta fick konsekvenser för förbandens disciplin.

En militärpolis motivering till att säga upp sig i juni 1994 skulle möjligen kunna peka på det. Utöver det faktum att polisen i Sverige enligt honom ville ha honom tillbaka, menade han att militärpolisen på

BA 02 ”arbetade i motlut hela tiden” och att personalen ”inte hade tagits i anspråk i den utsträckning som är brukligt”. Han betecknade förbandets ointresse för militärpolis-tjänsten som ”slående” och hade fått intrycket att man menade att militärpolisen endast ”ställer till med problem för övrig personal”. Vid vissa ingripanden av mer allvarlig art ansåg han vidare att det snarare var militärpolisen och inte den felande som ifrågasattes. Detta sammantaget utgjorde en arbetssituation som han menade att han inte kunde acceptera.⁷⁶

Faktum är dock att militärpolisens utsaga, åtminstone inte ur ett kvantitativt perspektiv, kan sägas få något tyngre stöd. Av samtliga förseelser som gett upphov till utredningar av olika slag, framgår exempelvis att skillnaderna förbanden emellan är förhållandevis små. BA 01 avviker genom att ha tjugotal mindre förseelser registrerade, men däremot en högre beivrandegrad (vanligtvis löneavdrag). Däremot kan det naturligtvis inte uteslutas att de rättsvårdande instansernas praxis på BA 01–BA 03 skiljde sig åt från den praxis som polisen hemma i Sverige arbetade efter. Däremot skiljer sig varken BA 02 eller BA 03 nämnvärt från varandra vad gäller strukturen och utgången av disciplinärendena. Detta redovisas i *Diagram 1*.

Det som däremot sticker ut på BA 02 är ett antal enskilda incidenter av grövre disciplinär karaktär. Det första rör ett slags spontant nationaldagsfirande under nationaldagen 1994 och dagarna i anslutning till denna. Personalstyrkan som fallet rör, var på OP-tjänst och skall – eller åtminstone delar av den – ha deltagit i något som närmast kan beskrivas som en orgie av omdömeslöshet. Det skall enligt utredningsmaterialet ha skjutits med AK 5 i luften, avfyrats närlys samt kastats rökhandgranat på OP:t. En officer ur styrkan skall vidare ha låtit en man ur lokalbefolkningen skjuta med vederbö-

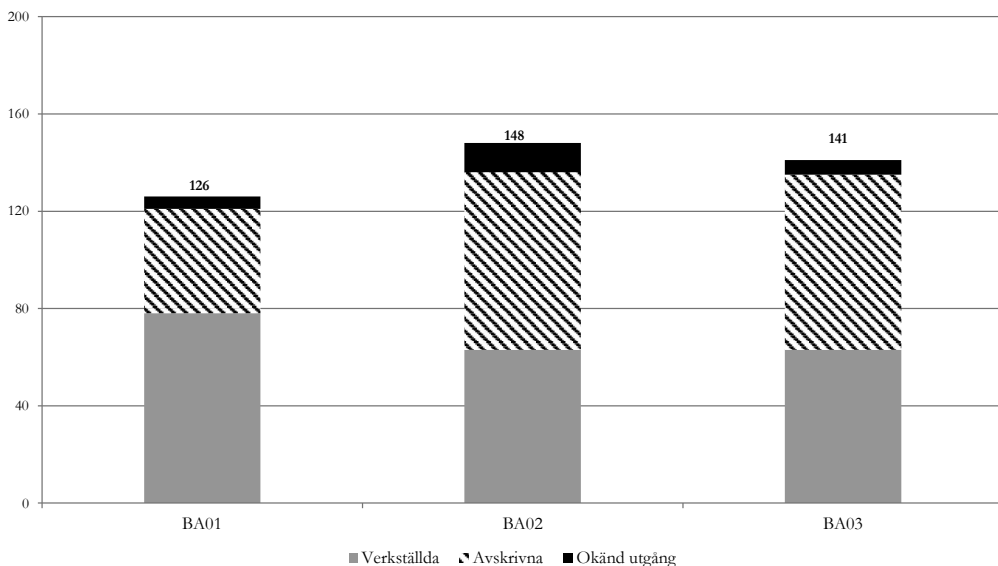

Diagram 1. Samtliga disciplinärenden (absoluta tal), fördelade på förband och utgång. Källa: Bearbetning av uppgifter i KrA, 270. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Utgående och inkomna skrivelser. Serie F4, Disciplinärenden 1993–1995, vol. 1–9.

randes tjänstepistol samt (efter instruktioner) ha låtit samme man fått avfyra närlys. Det skall ha förekommit alkoholförtäring i sammanhanget, även om det är svårt att utröna mer exakt hur omfattande den var. Styrkans befäl skall vidare underlåtit att rapportera det inträffade.⁷⁷ Att befälet till del själv deltagit i verksamheten kan naturligtvis vara en förklaring till det. Det inträffade producerade ett omfattande utredningsmaterial som involverade fem personer, varav två officerare, som särskilt gjordes till föremål för utredningen. Både antalet och förseelsernas förhållandevis grava art avviker från det gängse mönstret disciplinärenden.

Beträffande officerare kan annars sägas att de var involverade i omkring 20 % av de något mer än 400 disciplinärenden som BA 01–BA 03 sammanlagt genererade. Givet att personalkategorin i absoluta tal naturligtvis var mindre än meniga och övrigt manskap

pekar detta på en överrepresentation även om det är svårt att fastslå exakt hur stor den var. Omkring två tredjedelar av dessa i disciplinärenden inblandade officerare var vidare löjtnanter eller fänrikar vilket naturligtvis bör ha att göra med att det fanns fler lägre officerare än sådana med högre grader. Omkring 18 %, ett 70-tal fall, involverade personal med grader motsvarande dem som det värnpliktiga befälet uppbar (sergeanter och furirer).⁷⁸ Detta var det absolut mest juniora befälet i organisationen. I jämförelse med yrkesbefälets förekomst i disciplinärendena framstår det värnpliktiga befälet något förvånande faktiskt vara inblandat i lägre utsträckning än yrkesofficerarna. Detta inte minst eftersom personalkategorin bör ha varit numerärt större än yrkesofficerarna. Varje enskild grupp hade som minst ett och vanligen två sådana befäl, medan det på varje pluton (i regel tre grupper) ingick två offi-

cerare, grovt räknat ett förhållande på ungefärligen 1:3. Stabsofficerare är förvisso då oräknade, men det fanns även motsvarande värnpliktiga befäl i specialistfunktioner som inte var utrerade chefsbefattningar.

En generell anledning till officersskårens relativa överrepresentation kan naturligtvis ha att göra med att det var svårare att rekrytera de verkligt goda officerarna till internationell tjänst vid den här tidpunkten. I sådana fall vore det ett mönster med historiska förlagor. Esbjörn Larsson har undersökt forna kadetter som gjorde utrikes tjänst under 1800-talets andra hälft då meritvärdet av sådan tjänstgöring, till skillnad från förhållandena under 1600- och 1700-talen, minskade. Ett av hans centrala resultat är att många av dem som under 1800-talet tjänstgjorde utomlands i högre grad tycks ha varit officerare som inte riktigt passade in i den svenska krigsmakten.⁷⁹ Utan att nu hävda att svenska FN-officerare generellt skulle ha varit några "misfits" så bör det naturligtvis, analogt med det som Henricsson hävdar, rimligen ha varit svårare att rekrytera de verkligt goda förmågorna till FN-tjänstgöring om karriärsystemet inte premierade den.

Bland bataljonernas kompanier var i synnerhet stabs- och trosskompaniet överrepresenterat bland disciplinärendena.⁸⁰ En anledning till detta kan möjligen ha att göra med att dessa kompaniers personal ofta hade en något friare roll än skyttekompanierna som vanligen hade att sköta bland annat OP-tjänst och var uppboundna i mer fältnära tjänstgöring. Här kan det alltså mer ha handlat om de möjligheter och tillfällen som tjänsten innebar.

Ett annan mer spektakulär incident på BA 02 utspelade sig en knapp månad efter "nationaldagsfirandet" och involverade fyra officerare varav en löjtnants förehavanden särskilt kom att stå i centrum. I de dömda personernas fall handlade det om fylleri, för

två av dem också om skottlossning (en som anstiftare och en som utförare av den). Det som förefaller ha inträffat var att sällskapet, totalt bestående av sex officerare och en menig, befann sig under färd tillbaka efter en utekväll i en bil. Många av passagerarna var som framgått alkoholpåverkade. En kapten skall under resan hem ha hetsat löjtnanten att skjuta ut genom bilens fönster med sin tjänstepistol. Löjtnanten förefaller ha gjort just detta. Emellertid insåg sällskapet det allvarliga i händelsen, varvid de sedan försökte dölja det inträffade genom att fabricera en historia om att det egentligen rörde sig om ett vådaskott. Saken tycks ändå ha kommit till andras kännedom. Ur utredningsmaterialet framkommer att några soldater på ett av kompanierna som någon/några av de inblandade officerarna tjänstgjorde på, skall ha hotat med att säga upp sig eftersom man ansåg det förkastligt att officerarna försökte mörka det inträffade.⁸¹ Det förhållningssätt, att inte vara "alltför seriös", men däremot "ställa upp på varandra" som Wollinger menar sig identifierat hos värnpliktiga, var synbarligen inte alls tillämpligt i detta fall. Möjligen hade det till del att göra med att det här var soldaternas förmän som var de inblandade, men kanske också om en uppfattning att de på egalitärt manér skulle ta konsekvenserna av sina handlingar precis som alla andra.

Även om de här anförda fallen förvisso är mer graverande incidenter så är det svårt att hävda att de skulle vara representativa för hela bataljonens uppträdande eller tyda på mer allmänna eller särdeles djupa disciplinproblem. Varken BA 01 eller BA 03 var befriade från disciplinära ärenden, men det är å andra sidan svårare att hitta motsvarigheter till dessa mer graverande incidenter som här relaterats för BA 02, i synnerhet som det också var officerare som var inblandade i dem.

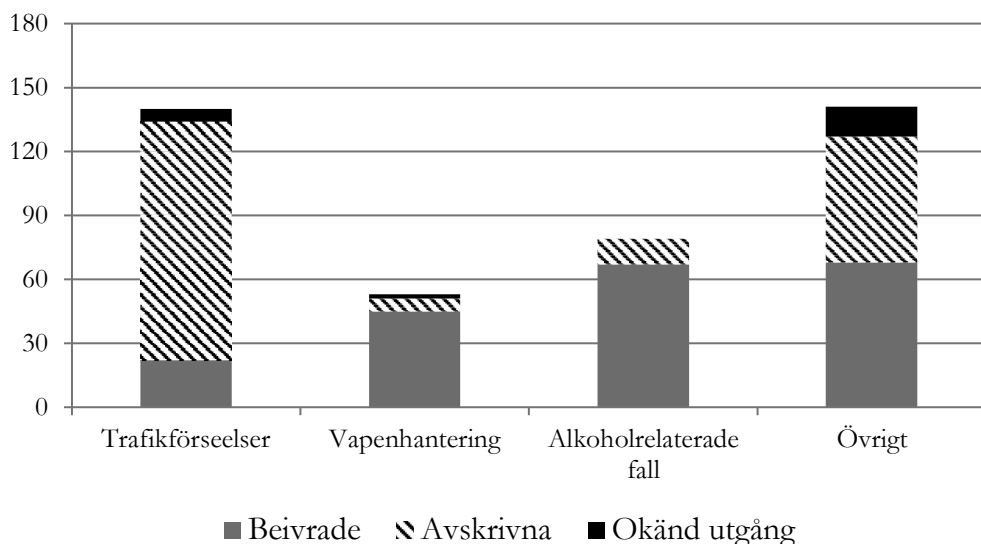

Diagram 2. Samtliga disciplinförseelser i BA 01–BA 03, nedbrutna på kategorier och utgång (absoluta tal). Källa: Bearbetning av uppgifter ur KrA, 270. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Utgående och inkomna skrivelser. Serie F4, Disciplinärenden 1993–1995, volym 1–9. Under kategorin ”övrigt” ingår förseelser tillhörande en mängd mindre förseelsekategorier som exempelvis borttappat/glömt blue card (ett särskilt pass för FN personal), brott mot fotograferingsförbud och felaktig hantering av material (annan än vapen- och fordonsmateriel).

Studerar man olika typer av förseelser och hur de sedan bedömts samlat för BA 01, BA 02 och BA 03 framkommer ytterligare några mönster. Detta redovisas i *Diagram 2*.

För det första kan konstateras att antalet (anmälda och undersökta) vådaskott uppgår till omkring 50 fall av en total population på mer än 2 000 soldater (tre bataljoner med minst 800 soldater i varje). Vådaskott förekom genomsnittligt räknat med något mindre 20 fall per halvår/bataljon. Däremot var trafikförseelser av olika slag omkring två och en halv gånger mer vanligen förekommande. Dessa kommenteras i Ernströms självbiografi. Han menar att trafikolyckorna under BA 01:s tid förvisso var många men att personskador var mer ovanliga. En bidragande orsak menar Ernström vara att lokalbefolkningen avsiktligt försökte komma i vägens FN:s fordon för att få ut skadestånd

som betalades ut i eftertraktade D-mark.⁸² Vidare kan konstateras att fall som rör fylleri och vapenhantering (vanligtvis vådaskott) beivrades i mycket hög utsträckning, medan däremot trafikförseelser vanligen avskrevs. Det finns många skäl till den senare omständigheten, varvid den vanligaste tycks vara att det rör sig om förhållanden bortom förarens kontroll och således inte på samma tydliga sätt som vid fylleri och vådaskott kunde kopplas till en enskild individs agerande. Kategorin alkoholrelaterade fall är något mer svårbedömd, men i all enkelhet handlar det om att soldater eller officerare druckit för mycket. Hur skall man då bedöma ca 80 fall, motsvarande tre till fyra procent av en totalpopulation på mer än 2 000 individer, vanligen i 20–30 årsåldern? Är det ett omfattande fylleri eller bär det mer drag av måttlighetsdrickande? Även

om vissa enskilda fall för all del kunde vara uppseendeväckande – och som också kunde rendera i att soldaten skickades hem – menar jag att det generella mönstret snarare pekar på förhållandevis städade soldater i missionsområdet.

Det kan också vara värt att uppmärksamma vilka brott och förseelser som *inte* förekom i särskilt hög utsträckning, nämligen vålds- och sexualbrott. Den senare kategorins relativa frånvaro kan naturligtvis misstänkas ha att göra med de förhållanden som förbanden verkade under vid den här tiden. Materialet säger heller inget om vad som försiggick under leave-resorna (som inte alltid gick till hemlandet), men det kan ju inte uteslutas att svenska soldater generellt betraktat faktiskt var tämligen skötsamma. Slagsmål mellan soldater, vilket det potentiellt sett fanns goda möjligheter till, är däremot ovanliga i materialet. Dessa mönster avviker exempelvis högradigt från den bild som tecknas av Steven Preece i hans självbiografiska *Amongst the Marines. The Untold Story* som behandlar interiören i ett brittiskt yrkesförband på 1980-talet. I denna skildring fästs stor uppmärksamhet vid just fylla, slagsmål och tumultartat beteende.⁸³ De svenska bataljonernas soldater förefaller i detta hänseende alltså ha varit ganska städade. Även i disciplinärendena går i någon mening det civila samhällets normer igenom.

Sammanfattning

Syftet med denna text har varit att undersöka den svenska förbandskulturen i ett antal svenska FN-kontingenter i det forna Jugoslavien, nämligen förbanden BA 01, BA 02 och BA 03. Huvudfrågan rör hur kopplingen mellan det nationella totalförsvaret och förband under FN-insats såg ut vid tiden kring det kalla krigets slut.

De mer specifika frågeställningarna för studien är för det första vilka utmaningar personalförsörjningssystemet hade att hantera och vad som ansågs vara en lämplig FN-soldat? För det andra: hur såg försvarsmakten och FN-förbandens officerare på just militär kompetens? Slutligen, hur manifesterade sig detta i faktiska handlingar, konkret i disciplinärendenas struktur?

För det första kan konstateras att en del tidigare ståndpunkter kan bekräftas, i synnerhet gäller det svårigheter att rekrytera nyckelpersonal. I synnerhet BA 02 förefaller ha haft relativt sett större personalflyttningar till följd av avhopp, vakanser och befattningsbyten. Detta hänger till del ihop med rekryteringsformen och kontraktens utformning som åtminstone i dess praktiska tillämpning tycks ha medgivit att personal kunnat sluta med kort varsel. Vad gäller synen på den lämplige FN-soldaten varierade dessa naturligtvis med befattningen, men uppenbart är att specialiserade civila kompetenser kunde väga lika tungt, i vissa fall tyngre, än specifikt militära krav. Soldater som man menade vara alltför intresserade av militära ting kunde däremot snarast uppfattas som problematiska. Försvarsmakten kunde snabbt generera förband, något som sannolikt fungerade väl så länge förbanden inte var alltför komplexa. Enstaka feluttagningar, bristande personkemi och mindre väl ”samkörda” förband var i sådana fall myntets baksida, något som ibland kunde ta sig uttryck i att såväl soldater som officerare kunde avskiljas från tjänsten om personalen inte ansåg sig ha förtroende för dem. Detta senare resultat skiljer sig sannolikt från den nationella fredsorganisationen där ju värnpliktstjänstgöringens tvångskaraktär försvårade sådant. Rekryteringen kan därmed sägas ha präglats av en relativt stor grad av pragmatik. Ledarskapskulturen förefaller annars ha haft ganska stora likheter

med den som praktiserades i Sverige, vilket kanske inte är särskilt förvånande givet hur förbanden sattes samman och vilken organisation det var som ytterst organiserade verksamheten. I många avseenden synes förhållandena annars likna dem som var rådande i den norska försvarsmaktens FN-förband vid 1990-talets början.

Det är däremot svårare att uttala sig om varför just BA 02 tycks ha fått sådana problem att rekrytera personal. En möjlig orsak skulle kunna vara att Sverige utöver BA-förbanden då också hade ett antal andra insatser igång och att antalet frivilliga därför inte riktigt räckte till. Ett annat skäl kan vara att rapporteringen i media kring inbördeskriget i det forna Jugoslavien temporärt kan ha bidragit till att rekryteringen blev svårare.

Vad gäller försvarsmaktens syn på militär kompetens har redan den hybrida sammansättningen mellan civila och militära krav nämnts. Den korta tid det tog att ställa FN-kontingenter på benen åstadkoms också med hjälp av en förhållandevis begränsad förberedande utbildning. I sin tur kunde det skapa problem om förbandet hade ny eller mer sällsynt förekommande materiel eller i de fall specialister inte kunde rekryteras för att fylla vissa befattningar. Det framstår åtminstone som sannolikt att detta också kan ha bidragit till olycksstatistiken. Eftersom den svenska grundutbildningen för värnpliktiga vanligen var av begränsad längd kan också hävdas att försvarsmakten inte heller prioriterade specifikt militär kompetens i särskilt hög grad för FN-uppdragen. I annat fall hade missionsutbildningen rimligen gjorts längre. Om detta ytterst berodde på att verksamheten hade en lägre prioritet eller för att man ansåg att den svenska grundutbildningen var tillräckligt god är mer oklart. Det är emellertid välbelagt att den internationella tjänstens meritvärde för officerare vid denna tid inte ansågs vara särskilt högt,

vilket i sådana fall mer stärker förmodan om de internationella insatsernas relativa underordning annan verksamhet.

Vad gäller rent disciplinära förhållanden är det naturligtvis svårt att säga något om dem utan att ha något att jämföra med. Emellertid är det exempelvis uppenbart att vådaskott var något såväl förbandens rättsvårdande instanser som de inblandade själva tog på stort allvar. I detta avseende kan hävdas att specifikt (bristande) militära färdigheter faktiskt uppmärksammades. Vådaskott var däremot inte den mest vanligen förekommande kategorin förseelser. De var istället kopplade till olika former av trafikförseelser, vilka däremot avskrevs i högre utsträckning. Orsaken bakom detta förhållande är svårare att uttala sig om, men rimligen sammanhänger det med att en trafikolycka inte på samma entydiga sätt kan kopplas till en individ, vilket i regel vådaskott och fylleri vanligen kan. Vidare kan konstateras att våld, såsom slagsmål och skadegörelse och sexualbrott är tämligen ovanliga i materialet; även här går någorlunda städade förhållningssätt alltså igen. Avslutningsvis föreföll officerare vara överrepresenterade i disciplinärendena under BA 01–BA 03. Det är dock inga typiska disciplinärenden som går dock igen för just denna personalkategori. De mer spektakulära och grövre incidenterna där officerare varit inblandade utspelade sig under BA 02 och rör ett fåtal fall.

Om man därmed skulle våga sig på att något hårdraget karaktärisera förbandskulturen i just dessa FN-förband, vore den kanske att likna vid ett slags pragmatisk förening till det yttre organiserad som ett militärt förband med en tydlig, men i praktiken inte särskilt rigid hierarki. Huvuddelen av förbandens medlemmar hade en civil identitet och en del av dem hade specifikt rekryterats dit just för att de hade gångbara civila färdigheter. Det är sannolikt att exempelvis en brit-

tisk yrkessoldat skulle ha känt sig tämligen bortkommen i ett sådant svenskt förband.

Förslag till vidare forskning

Denna artikel har behandlat de tre första BA-bataljonerna som sattes in i forna Jugoslavien vid 1990-talets början. Under 2000-talet infördes ett system med sex månaders *pre deployment training* även i Sverige och vid 2010-talets ingång övergick försvarsmakten till ett personalförsörjningssystem som utslutande skulle vila på frivilliga yrkessoldater av olika kategorier. Den svenska militära modellen från det under kalla kriget hade då definitivt gått i graven. Vad har detta skifte inneburit för förbandskultur, synen på militär professionalism och ledarskapsförhållanden? Och inte minst lika viktigt; vilka drag lever kvar?

Något som pekar på att paradigmskiftet tycks ha fått konsekvenser är att dödsfallen till följd av olyckor i missionsområdena kraftigt minskat de senaste decennierna. Detta trots att vissa insatser såsom tidvis den i Afghanistan varit präglade av mer in-

tensiv stridsaktivitet än förbanden i Bosnien. Fem av åtta förlorade soldater sedan 2005 har stupat i strid, samtliga förluster sedan 2010 har uppkommit till följd av stridshandlingar medan inga gjort det till följd av olyckor.⁸⁴ Ytterligare ett förslag till vidare forskning vore därför att jämföra mönstren i BA-förbanden med en mer sentida insats, bemannad med soldater med en längre missionsutbildning. Utöver att vara ett bidrag till de militära arbetsförhållandenas historia borde naturligtvis en sådan studie också vara nyttig för försvarsmakten. Hur kort kan militär utbildning egentligen göras utan att soldaterna blir farliga för sig själva och sina kamrater när förhållanden blir pressade? Mot bakgrund av den nu återaktiverade värnplikten skulle en sådan studie också kunna vara värdefull i återuppbyggnaden av förband för nationellt försvar.

Författaren är universitetslektor och docent vid Institutionen för militärhistoria vid Försvarshögskolan.

Noter

1. Se citat av f d utrikesminister Carl Bildt i Henricsson, Ulf: *När Balkan brann! Överste 1. Ulf Henricsson om sitt krig i Bosnien och hur han blev "sheriffen i Vareš"*, Stockholm 2013, s 20. För detta se även Agrell, Wilhelm: *Ett krig här och nu. Från svensk fredsoperation till upprorsbekämpning i Afghanistan 2001–2014*, Stockholm 2013, s 44.
2. Op cit, Agrell, Wilhelm, se not 1, s 47 och 56.
3. Se här exempelvis op cit, Henricsson, Ulf, se not 1, s 21–22, 26.
4. Garpenhag, Lars och Thisner, Fredrik: *Försvarsmaktens utlandsveteraner – Historiska aspekter på dagens svenska veteranpolitik, ca 1956–2010*, Försvarshögskolan, Militärhistoriska avdelningen, Stockholm 2016, s 35–37. Medaljen sårade i strid instiftades 2011 men delas även ut retroaktivt. Inget annat missionsområde har producerat ett så stort antal (medaljerade) stridsskadade soldater i svensk FN-historia som det forna Jugoslavien. Däremot stupade fler soldater i Kongo. Sedan 2014 och fram till 2021 har ytterligare två soldater medaljerats med sårade i strid i just Bosnien mellan åren 1993–1996. För medaljerade efter 2014, se "Försvarsmaktens medalj för sårade i strid", *Wikipedia*, https://sv.wikipedia.org/wiki/F%C3%B6rsvarsmaktens_medalj_f%C3%B6r_s%C3%A5rade_i_strid, (2021-06-05).
5. "Bosnien BA02", *Wikipedia*, https://sv.wikipedia.org/wiki/Bosnien_BA02, (2019-02-26).
6. Op cit, Garpenhag, Lars och Thisner, Fredrik, se not 4, s 28. Den enskilt största FN-missionen var dock den på Cypern där Sverige totalt under den tid missionen pågick, hade satt in 23 000 befattningar.
7. För detta se exempelvis Sköld, Nils: *I fredens tjänst. Sveriges medverkan i Förenta Nationernas fredsbevarande styrka i Mellanöstern 1956–67*, Stockholm 1990, s 43–51; Molin, Lena och Salomonsson, Gustaf: *Berättelsen om BA02. Källmaterial och metoder för att studera veteraners fysiska och psykiska hälsa utifrån en fallstudie på BA02*, FOI-R--3704—SE, Stockholm 2013, s 28 och 18.
8. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 5, telefax daterat 1994-02-02 [Nummer 783], "Anteckningar förda vid kompanimöte 1994-01-09", daterat 1994-01-09 [Nummer 629] samt telefax daterat 1994-01-07 från personalsektionen till C pers. på BA 01, "Personalläget vid BA 02, 8. Pskkomp" [Nummer 580].
9. Johansson, Eva och Larsson, Gerry: "Swedish Peacekeepers in Bosnia and Herzegovina: A Quantitative Analysis", *International Peacekeeping*, vol 8, nr 1 2001.
10. Bearbetning av uppgifter från "Värnplikten genom åren", Försvarsmakten, <https://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/var-historia/artiklar/varnplikt-under-109-ar/>, (2019-02-23).
11. Bearbetning av uppgifter från ibid, "Värnplikten genom åren" samt *Fakta om totalförsvaret*, Försvarsmakten, 1997, s 54.
12. Collin, 2015 s 217, 220–221.
13. *Fakta om totalförsvaret 1993–1994*, Försvarsmakten, 1993, s 6. I många andra länder som vid 1990-talets ingång hade värnpliktiga förband omfattade utbildningen mer vanligen omkring ett års grundutbildning eller något däröver (såsom i Ryssland där den var 18 månader lång). Bland länder med särskilt lång värnplikt kan nämnas Israel, Iran och Kina, som då omfattande mellan två och fyra år, ibid.
14. Långt ifrån alla med en värnpliktsutbildning sökte FN-tjänstgöring. Totalt har Sverige satt in ungefärligen 100 000 FN-befattningar, medan Försvarsmakten totalt fram till 2010 utbildat knappt 4 miljoner värnpliktiga (räknat från 1901), för detta se Kjäll, Mats och Åkerström, Janne: "Analys av utlandserfarenhet bland nu anställda i FM samt historisk intressant statistik om tidigare utlandsmissioner", Högkvarteret, Stockholm, 2012 samt op cit, "Värnplikten genom åren", se not 10.
15. Op cit, Agrell, Wilhelm, se not 1, s 32–33, 52.
16. Tullberg, Andreas: "We are in the Congo now". *Sweden and the Trinity of Peacekeeping during the Congo Crisis 1960–1964*, Lund 2012, s 90.
17. Op cit, Henricsson, Ulf, se not 1, s 16–19.
18. Jukarainen, Pirjo: "Men making Peace in the Name of Just War. The Case of Finland" i Kronsell, Annica och Svedberg, Erika: *Making*

- Gender, Making War. Violence, Military and Peacekeeping Practices*, 2012, s 90-94.
19. Haaland, Torum Laugen: "Friendly War-Fighters and Invisible Women. Perceptions of Gender and Masculinities in the Norwegian Armed Forces on Missions Abroad" i op cit, Kronsell, Annica och Svedberg, Erika, se not 18, s 70-71.
 20. Op cit, Henricsson, Ulf, se not 1, s 33.
 21. Görsjö, Alf och Henricsson, Ulf: "Fort – och inte så fel. Starten av den första nordiska bataljonen (BA 01 i Bosnien och Hercegovina)", *Militärhistorisk tidskrift*, 2020, s 144-145.
 22. Ingesson, Tony: *The Politics of Combat. The Political and Strategic Impact of Tactical-level Subcultures 1939-1995*, Lunds universitet, 2016, s 237-238, 253-255.
 23. Åselius, Gunnar: "Swedish Strategic Culture after 1945", *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic Studies Association*, vol 40, s 38.
 24. För sådana diskussioner se exempelvis KrA, Förteckning 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1992-1993, vol 1, telefax, 1993-09-27 [nummer 76] och vol 2, telefax, 1993-10-10 och 1993-10-16 [nummer 18 och 47].
 25. När kalla kriget gick mot sitt slut omfattade armén 29 brigader, varav endast sex av dem var mekaniserade. Eftersom långt ifrån alla FN-soldater rekryterades direkt efter avslutad värnplikt är det här rimligt att denna organisation varit av större betydelse för rekryteringspoolens utseende än efterkommande mindre arméorganisationer med högre mekaniseringsgrad (en utveckling som för övrigt inleddes på allvar under 1990-talets andra hälft).
 26. KrA, 270:6, Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1992-1993, vol 1, telefax (veckorapport v 36) daterat, 1993-09-10 [nummer 46].
 27. KrA, 270:6, Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1992-1993, vol 1, fax "Organisatoriska och personella konsekvenser av underhålls- och vägsituationen i Tuzlaområdet", daterad 1993-09-03 [nummer 88]. Synbarligen löstes problemet genom en kombination av nyrekryteringar och omfördelning av personal från andra i bataljonen ingående förband. Man begärde vidare att få ytterligare 12 lastbilar samt en väghyvel, ibid, fax, daterat 1993-09-14 [nummer 73].
 28. KrA, 270:6, Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1992-1993, vol 3, telefax daterat 1993-11-21 [nummer 128] samt ibid, telefax daterat 1993-11-16 [nummer 86].
 29. KrA, Förteckning 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 7, telefax från personalsektionen till BA 01 chefen för personalsektionen, daterat 1994-03-15 [Nummer 1140].
 30. KrA, 270:6, Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1992-1993, vol 3, telefax daterat 1993-11-03 [nummer 3].
 31. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 9, telefax från Norbat 2 till cheferna för 9. och 10. pansarskyttekompanierna, daterat 1994-05-15 [Nummer 1493].
 32. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 11, telefax från 9.e pansarskyttekompaniet, daterat 1994-07-06 [nummer 1830].
 33. Ernström, Magnus: *Ett halvt år, ett helt liv*, 2016, s 18.
 34. Ibid, s 168.
 35. KrA, 270:6, Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1992-1993, vol 2, telefax daterat 1993-10-14 [nummer 43].
 36. KrA, Förteckning 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1992-1993, vol 4, telefax daterat 1994-01-03 [nummer 431].
 37. Ibid.
 38. Källa: KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 5, "Ansökan om upphävning av kontrakt", daterat 1993-10-26, i telefax från Nordbat 2 till Swedint, daterat 1994-01-13 [nummer 409].
 39. Ett sådant exempel rör en soldat som på grundval av sådana skäl begär att få sitt kontrakt hävt 1993-10-09 och får det hävt redan dagen efter, för detta se KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1992-1993, vol 2, telefax nummer 39. För flera liknande fall under pågående mission (avseende oktober månad), se ibid, telefax nummer 30 och 31.

40. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 9, telefax från Nordbat till Swedint, daterat 1994-05-27 [nummer 1373].
41. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1992-1993, vol 3, telefax daterade den 29., 28., 27., 24., 23., 22., och 21. november 1993 [nummer 200, 199, 178, 176, 171, 148, 143, 131 och 126]. En möjlig anledning till att antalet avhopp tycks ha skjutit i höjden skulle kunna sammanhånga med upplevelser i samband med massakern i Stupni Do sent i oktober 1993, men liknande toppar återfinns även vid andra tidpunkter.
42. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1992-1993, vol 4, telefax, daterat, 1993-12-19 [nummer 337].
43. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 9, telefax från Nordbat 2 till Swedint, daterat 1994-05-13 [nummer 1258].
44. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 9, telefax från Nordbat 2 till Swedint, daterat 1994-05-06 [Nummer 1227].
45. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 9, handskrivet brev, daterat 1994-05-03, Camp Sierra Lima, Sarajevo [inget nummer].
46. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 9, telefax daterat 1994-05-07 [nummer 1452].
47. Ibid, telefax från C. 8. pansarskyttekompaniet till Nordbat HQ, daterat 1994-05-02 [nummer 1429].
48. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 5, "Förslag till permanenta befattningsändringar", ankom 1994-02-03 [nummer 808].
49. KrA, Förteckning 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 6, Telefax från Nordbat 2 till Swedint, daterat 1994-02-01, bilagd en skrivelse, daterad 1994-01-31 [Nummer 536].
50. Wollinger, Susanne: *Mannen i ledet. Takt och otakt i värnpliktens skugga*, Stockholm 2000, s 83.
51. KrA, 270:6, Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1992-1993, vol 4, telefax, daterat, 1993-12-26 [nummer 373].
52. KrA, 270:6, Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1992-1993, vol 5, telefax, daterat, 1994-02-04. "Protokoll från sammanträde med kontingentsnämnd BA 01" [nummer 820]. Här nämns uttryckligen att "Rekare får ej åka hem mellan bataljonerna. Detta är ingen vanlig bataljon och ingen vanlig rotation. Rekare får inte störa rotationen vilket skulle bli fallet då de är så många".
53. KrA, Förteckning 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 8, telefax från personalavdelningen BA 02 till Swedint, daterat 1994-04-08 [nummer 1055].
54. KrA, Förteckning 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 6, ansökan i telefax från Nordbat 2 till Swedint, daterat 1994-02-01.
55. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 5, Telefax daterat 1994-02-02 [Nummer 783], "Anteckningar förda vid kompanimöte 1994-01-09", daterat 1994-01-09 [Nummer 629] samt telefax daterat 1994-01-07 från personalsektionen till C pers. på BA 01, "Personalläget vid BA 02, 8. Pskkomp" [Nummer 580].
56. KrA, Förteckning 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 7, telefax från personalsektionen till C pers BA01 & BA02, daterat 1994-03-14 [Nummer 1118].
57. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 8, telefax från Swedint till BA 02, daterat 1994-04-21 [nummer 1383].
58. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 12, telefax från BA 02 till Swedint, daterat 1994-08-04 samt telefax från Nordbat 2 till Sector NE, daterat 1994-08-03 [nummer 1716 och 1711].

59. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 8, telefax från, telefax från Major Mats Ström till Nordbat 2, daterat 1994-04-22 [nummer 1393].
60. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 8, telefax från, telefax från Swedint till Pers C Nordbat 2, daterat 1994-04-21 [nummer 1386].
61. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 8, telefax från chefen för utbildningssektionen till Nordbat 2, BA 02, daterat 1994-04-18 [nummer 1168].
62. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 10, telefax från Nordbat 2 till Swedint, daterat 1994-06-11 samt bilaga 1 under tecknad av plutonchefen, daterad 1994-05-29 i samma telefax [nummer 1450].
63. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 10, telefax från Nordbat 2 till Swedint, daterad 1994-06-11 [nummer 1443].
64. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 10, telefax från Nordbat 2 till Swedint, daterade 1994-06-09, 1994-06-04, 1994-06-05 [nummer 1438, 1400, 1404].
65. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 10, telefax från Swedint till BA 02, daterat 1994-06-17 [nummer 1718].
66. KrA, 270. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Utgående och inkomna skrivelser. Serie F4, Disciplinärenden 1993-1995, vol 3, DÄ 97/1994.
67. KrA, 270. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Utgående och inkomna skrivelser. Serie F4, Disciplinärenden 1993-1995, vol 4, DÄ 131/1994.
68. KrA, 270. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Utgående och inkomna skrivelser. Serie F4, Disciplinärenden 1993-1995, vol 5, DÄ 182/194.
69. KrA, 270. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Utgående och inkomna skrivelser. Serie F4, Disciplinärenden 1993-1995, vol 3, DÄ 89/1994.
70. KrA, 270. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Utgående och inkomna skrivelser. Serie F4, Disciplinärenden 1993-1995, vol 3, DÄ 114/1994.
71. KrA, 270. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Utgående och inkomna skrivelser. Serie F4, Disciplinärenden 1993-1995, vol 6, DÄ 252/1994.
72. Op cit, Ernström, Magnus, se not 33, s 278-279.
73. För detta se "Avlidna och stupade i utlandsstyrkan", Forsvarsmakten, <https://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/var-historia/mer-historia/avlidna-och-stupade-i-utlandsstyrkan/>, (2021-06-02).
74. Op cit, Ernström, Magnus, se not 33, citatet på s 39, om gemensam mäss, se s 176.
75. Op cit, Ernström, Magnus, se not 33, s 278-279.
76. KrA, 270:6. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Handlingar rörande personalärenden. Serie F6, 1994, vol 10, telefax från Nordbat 2 till Swedint, daterat 1994-06-06 [nummer 1413].
77. För detta fall se, KrA, 270. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Utgående och inkomna skrivelser. Serie F4, Disciplinärenden 1993-1995, vol 5, DÄ 169-173/1994.
78. Bearbetning av uppgifter ur KrA, 270. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Utgående och inkomna skrivelser. Serie F4, Disciplinärenden 1993-1995, vol 1-9.
79. Larsson, Esbjörn: "Karriärst eller hetsporre", *Militärhistorisk tidskrift*, 2007, s 48, 57.
80. Bearbetning av uppgifter ur KrA, 270. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Utgående och inkomna skrivelser. Serie F4, Disciplinärenden 1993-1995, vol 1-9.
81. KrA, 270. Utlandsstyrkan, Bosnienbataljonerna. Utgående och inkomna skrivelser. Serie F4, Disciplinärenden 1993-1995, vol 4, DÄ 160-163/1994.
82. Op cit, Ernström, Magnus, se not 33, s 160.
83. Preece, Steven: *Amongst the Marines. The Untold Story*, Mainstream Publishing, 2004, *passim*.
84. För detta se op cit, "Avlidna och stupade i utlandsstyrkan", se not 73.